

Ekolitteracitet, interdependens och läsning av *De tar allt ifrån mig*

Åsa Nilsson Skåve

Ekolitteracitet kan ses som en didaktisk pendang till ekokritiken och handlar om förmågan att ”läsa” omvärlden som ett nät av samspel mellan olika arter, ekosystem och planetära aspekter. Begreppet ecoliteracy, och dess synonymer ecological literacy och environmental literacy, började figurera i slutet av 60-talet och har sedan dess använts och definierats på en rad olika vis. En övergripande beskrivning, som fungerar som utgångspunkt i denna artikel, är att det handlar om medvetenhet och engagemang för miljö och miljöproblem samt kunskaper, färdigheter och motivation att arbeta för att lösa nuvarande problem och förebygga nya (McBride et al 2013).

I sin bok *Teaching Literature in Times of Crisis* (2021) resonerar Sofia Ahlberg om potentialen i att arbeta med skönlitteratur i klassrummet för att stimulera till reflektion över vad som krävs av människor och samhällen för att kunna hantera svåra utmaningar. Hon betonar vikten av att i undervisningen främja elevers utvecklande av olika former av litteracitet och agensskapande i en värld som drastiskt håller på att förändras. Med en utgångspunkt som denna, att litteratur kan fungera som en ögonöppnare och avstamp för diskussion och engagemang i didaktiska sammanhang, avser jag i denna artikel studera en aktuell ungdomsroman som på olika sätt tematiserar akut aktuella frågor om natur och miljö. Gemensam läsning och bearbetning av en sådan roman kan vara en viktig ingång för att främja ekolitteracitet. Analysen tar avstamp i ekokritiska perspektiv, det vill säga har fokus inriktat på hur relationen mellan mänskligt och mer-än-mänskligt skildras och vilka värderingar som framkommer i sammanhanget (Garrard 2023). Även post-humanistiska och intersektionella aspekter tangeras. Särskild uppmärksamhet kommer att ägnas begreppet *interdependens*, som en del av det Eric Assadourian talar om i termer av *earth education*.

Efter en inledande beskrivning av dessa begrepp, följer en övergripande karakteristik av den roman som ska analyseras, Linda Jones *De tar allt ifrån mig* (2023), och betydelsen av platsen för skeendet. Därefter studeras de aspekter som särskilt belyser skildringen av mellanmännsliga relationer och konflikter, som i sin tur är viktiga för de glidningar mellan mänskligt och mer-än-mänskligt som romanen behandlar. I en sammanfattande avslutning återknyts till frågan om ekolitteracitet och earth-education.

Earth education

I inledningen till *EarthEd: Rethinking Education on a Changing Planet* kan man läsa att: ”For humans to thrive in the future, we will need to

systematically rethink education, helping students learn the knowledge that is most useful for their survival on a planet that is undergoing rapid ecological changes” (Assadourian 2017: 49). Assadourians modell för det han kallar earth education bygger på fem grundläggande principer: *earth-dependence*, *interdependence*, *creativity*, *deep learning* och *earth-centric leadership* (Assadourian 2017: 8). Att ställa om all utbildning till att fokusera på dessa förmågor, eller *life skills*, kan öka chansen till såväl en bättre framtida utveckling som möjligheten för mänskligheten att hantera de negativa förändringar som redan är in-tecknade.

Den första principen, *earth-dependence*, är enligt modellen själva basen. Att vi som människor, precis som alla andra arter, är fundamentalt beroende av den jord vi lever på, är ett uppenbart faktum, samtidigt som det i hög grad tycks ha glömts bort i vår moderna tillvaro. Produktion och konsumtion av varor följer en egen logik som är djupt infiltrerad i vår kultur. En nyckel för att komma till insikt om det underliggande ”jordberoendet” är, enligt Assadourian (2017: 9) just utvecklandet av ekolitteracitet. Denna inbegriper kunskaper i biologi, ekologi, kemi och fysik och vilka faktiska gränser dessa naturvetenskapliga grundförutsättningar sätter för vad som är ett hållbart sätt att leva. Därutöver behövs ett aktivt förhållningssätt, en pedagogik som gör att elever får pröva sina kunskaper och internalisera innebörden av dem, exempelvis genom att utveckla en djup förtrogenhet med den närmiljö man lever i. Som Assadourian lyfter fram, är det större chans att man som elev och människa i förlängningen engagerar sig i exempelvis räddandet av regnskogarna om man först förstått och engagerat sig i de ekosystem som finns i ens omedelbara närhet. Att helt enkelt tillbringa mycket tid i naturen och att, i likhet med många ursprungsfolks syn på lärande, se själva naturen som en läromästare, kan ha avgörande betydelse.

Nästa steg i modellen för earth education är det som kallas interdependens, det vill säga insikten om ömsesidigt beroende på olika nivåer, mellan planeten och alla arter och ekosystem, mellan arter och mellan människor. Frågor om såväl demokrati som empati är viktiga i sammanhanget och detta länkar i sin tur över till behovet av kreativitet och lek. För att klara sig i en föränderlig värld är det avgörande att kunna tänka nytt, att vara öppen och resiliert och därmed ha en beredskap för oväntade scenarier. Denna så kallade deep learning inbegriper ett prövande, lekfullt förhållningssätt och förmåga till kreativt tänkande (Assadourian 2017: 11). I detta finns i sin tur en koppling till betydelsen av estetiska upplevelser genom exempelvis skönlitteratur, vilket genom ett specifikt exempel ska utvecklas nedan.

Romanen, platsen och livsstilen

Linda Jones ungdomsroman *De tar allt ifrån mig* (2023) handlar om 15-åriga Frida som bor i den lilla norrbottniska inlandsorten Marken. Det fiktiva ortsnamnet kan ge läsaren en känsla av något generellt och allmängiltigt – det är en specifik plats som beskrivs, men den har sin motsvarighet i många

platser, många marker, med liknande förutsättningar. Frida och hennes bästa kompis Emmy har just börjat nian och Emmy siktar på att lämna Marken och flytta till Luleå vid gymnasiestarten året därpå. Frida är däremot mer inställd på att stanna och bli jaktledare som sin mamma. Frågan om att stanna eller flytta, att "nöja sig" eller "vilja något mer" är ett viktigt motiv och kontrasteringen mellan stad och land, centrum och periferi, återkommer och varieras genom romanen. Det realistiska och samtidsaktuella anslaget är starkt, samtidigt som ett visst moment av fantastik är närvarande genom den okända varelsen, kallad Korsningen, som spelar en viktig roll för berättelsens naturtema.

Kontrasteringen mellan olika typer av platser accentueras genom ankomsten av den nye klasskamraten Frej, som tidigare bott i Stockholm och Sundsvall. Exempelvis fascinerar Frej av kutymen att lämna ytterdörrarna på husen olåsta, vilket vittnar om en tryggare och mer oförstörd värld. Det finns för- och nackdelar med alla platser och Fridas mamma Jorun förmedlar i samtal med dottern ett viktigt motstånd mot stereotypa föreställningar om att det bara är förlorare som vill bo på mindre orter:

Jag har inte bara hamnat här. Jag *valde* att bo här [...] Folk mallar sig ofta för att dom flyttar hit och dit, för att dom utforskar världen eller *prövar sina vingar* [...] Men det finns en grej dom inte vet. Dom vet inte att det är mycket lättare att lämna än att stanna kvar. (53)

Exemplen på hur den lilla orten konsekvent har missgynnats är otaliga. Vården fungerar dåligt, det är svårt att ringa 112 på grund av usel mobiltäckning, brottsanmälningar följs inte upp, idrottsanläggningar förfaller då inga pengar finns till att sköta dem och äldreboendet där Fridas mamma arbetar hotas av nedläggning. Tidigare har även en skola lagts ner, trots stort motstånd och engagemang från invånarna. Till följd av detta har många flyttat från orten, medan många av dem som stannat kvar har odlat en stark bitterhet mot de styrande.

Den livsstil bland ungdomar som skildras utmärks av jakt, epa-traktorer, alkohol och rå jargong. Det blir också tydligt att de i hög grad tar över vuxengenerationens värderingar och inte minst misstänksamheten mot det offentliga samhället. Dragningen till det laglösa kan möjligen ses som en stereotyp skildring av den norrländska glesbygden, men logiken bakom varför denna anda uppstår framträder tydligt. Ju mer frustrationen över den ständiga känslan av att vara förbisedd och motarbetad ökar, desto mer benägna är vissa att se alla representanter för det offentliga samhället som del av en ondsint konspiration. Ett tydligt exempel på detta är när någon i sin upprördhet över att hustruns sjukdom, som inte uppmärksammats i tid av vården, smälter samman denna upplevelse med ilskan över den inställda jakten och de utplacerade åtelkameror han uppfattar som övervakning och därför vill skjuta sönder: "Dom kan inte glömma att hålla koll på Carro för att i nästa sekund övervaka oss. När ska dom lära sig om vi inte säger ifrån på skarpen?" (172).

Bristen på tillit skapar onda cirklar av att vilja ta saken i egna händer, vilket i sin tur ytterligare försvårar dialog och möjlighet till positiv förändring. Denna problematik är i sin tur knuten till en viss typ av manlighetsideal som går hand i hand med ett exploaterande och antropocentriskt förhållningssätt till naturen och som tar sig många olika uttryck i den värld romanen skildrar.

Hierarkier och destruktiva ideal

Jones roman är intersektionellt intressant, då den behandlar det komplexa samspelet mellan klass, kön, ålder och geografisk hemhörighet (jfr Carastathis 2016). Det sistnämnda har berörts ovan, medan kombinationen av övriga kategorier ska diskuteras i detta avsnitt. Vad gäller klassaspekten skildras en stark tendens hos invånarna i Marken att placera in människor i olika fack. Samtidigt som man drar skiljelinjer mellan dem som bor på orten och dem som tillhör städernas överhet, finns även tydliga markeringar av klassmässiga gruppstillhörigheter inom orten. De som bor söder om byn, och särskilt de som äger mark, har hög status, medan det tittas snett på dem som bor norr om byn och har det sämre socioekonomiska stället. Till dem hör Frej och, ännu tydligare, hans pappa som är kroniskt skadad efter bilolycka, arbetslös och utförsäkrad. Andra av dem som bor på norra sidan beskrivs lida av missbruk, psykisk ohälsa och utstötthet. Beteckningen ”samhällsparasiter” på dessa människor har myntats av en man som går under smeknamnet Järven och som dessutom är den tydligaste representanten för ett tämligen hänsynslöst förhållningssätt gentemot omvärlden. Första presentationen av honom lyder: ”En stor svart Volvo bränner förbi. Det är Järvens. Hans bil är störst i byn. På de smala grusvägarna tar han så mycket plats att andra måste lägga sig i diket” (15).

Järven står också för en destruktiv manlighetssyn, vilket exempelvis märks när han hånar sin son, Petter, för att han är sämre på att skjuta än Frida: ”Att en tjej ska behöva lära min son” (39). Det är tydligt att ungdomarna i hög grad internaliserat en repressiv syn på vad som är manligt och kvinnligt. Ordet ”bögg” används som ett skällsord redan i mellanstadiet och vad gäller nykomlingen Frej stämplas han som tontig och omanlig av klasskompisarna på grund av sitt långa, färgade hår och sina målade naglar. Att han dessutom är vegan och jaktmotståndare förstärker avståndstagandet ytterligare. Frida känner å sin sida en omedelbar fascination och samhörighet med Frej, men ser sig samtidigt tvungen att dölja detta för att behålla sin egen status. Det stereotypa macho-ideal som ligger bakom dessa mekanismer framstår som en negativ aspekt av den lilla ortens mentalitet. Samtidigt finns andra exempel som visar på betydligt större öppenhet och tolerans. Att Jorun är jaktledare bryter mot traditionella könsroller, liksom att en av kvinnorna i laget, Stålnacke, identifierar sig som man utan att någon höjer det minsta på ögonbrynen över detta.

De negativa tendenserna växer sig dock starka och tar sig till slut extrema uttryck, vilket skildras genom flera graverande exempel. Det ena handlar om

ett sexuellt övergrepp. Emmy förändras och uppvisar tecken på depression och ångest efter en fest och det visar sig så småningom att klasskompisen Petter förgripit sig på henne. Då denne är uppvuxen med en brutal och okänslig far kan man se det som att udden riktas mot en toxisk manlighetskultur som förs vidare mellan generationerna. Petter är förövare, men även hans utsatthet framhävs: mamman lider av cancer och pappan misshandlar honom fysiskt och psykiskt. När kompisen Seppo, klassens coola kille som även han uppvisar vissa osympatiska macho-tendenser, men samtidigt omtanke om sina vänner, får Petter att be Emmy om ursäkt, kan man som läsare känna att saken skulle kunna vara ur världen. Att detta inte är ett alternativ blir dock tydligt genom Fridas insikt efter att Petter bett om ursäkt och Emmy sagt ok: "Det är då det slår mig. Emmy är inte lugn. Bara död. Femton år gammal och har redan gett upp. Hon vet vad som måste offras för att de alla ska kunna leva sida vid sida i Marken" (242).

Det andra exemplet handlar om det som sker efter ryktesspridningen om att det är Frej som förgripit sig på Emmy. Några ur jaktlaget, med Järven i spetsen, hämnas genom att kedja fast Frej vid skjutbanan för att skrämma och förnedra honom. Frida, som råkar bli vittne till händelsen, får dem till slut att förstå att Frej är oskyldig och hon skriker ut sin frustration och rädsla: "Ni vill bara döda allt som skrämmer er [...] Fattar ni inte att det är ni som skrämmer oss!" (209). Den märkliga konsekvensen blir dock att Frej väljer att gå med i jaktlaget, dels för att Järven pressar honom, dels för att det ger hans pappa en chans att komma in i samhällsgemenskapen. Genom detta skeende blottläggs destruktiva hierarkier som har med både genus, klass och ålder att göra och som leder till att människor av rädsla anpassar sig till sådant de egentligen tycker är fel.

Benägenheten att ta till våld tar sig än mer extrema uttryck när ilskan mot myndigheterna till följd av den inställda jakten eskalerar. Medlemmarna i jaktlaget uppfattar att länsstyrelserepresentanten Rikard hotar dem och Järven tar över kommandet, vilket leder till att situationen spårar ur. Rikard gör saken än värre genom formuleringar som: "Ni betar er som några jävla vildar." (258), samtidigt som han visar sin rädsla och osäkerhet. Frida tänker: "Hade han vetat en del saker om jägare så hade han vetat detta: svaghet trigger" (259). Jaktlaget vill skrämmas och utsätter honom för livsfara, både med sina skjutvapen och genom att de jagar ut honom i älven. Det visar sig att Rikard inte kan simma och Frej räddar honom till slut från att drunkna, assisterad av Frida och Jorun. Även Emmys föräldrar hjälper till när de tre kommer upp ur det kalla vattnet. Övriga i jaktlaget ser passivt på, men verkar inse att de gått över gränsen.

En central tematik i romanen handlar alltså om risken att i olika sammanhang förblindas av raseri och hämndbegär. Det gäller inte bara vissa personer, utan framstår snarare som en allmänmänsklig benägenhet att vara vaksam emot, vilket det ges många exempel på. Fridas mamma Jorun framställs till stor del som trygg, stark och klok, men också som blind för sin roll i det

destruktiva skeendet. Ilska och hämndbegär tar över även för henne och hon är den som föreslår att de ska jaga och döda Korsningen och så småningom också att jaktlagets medlemmar ständigt ska bära vapen för att vara beredda om den dyker upp. Detta är ett tydligt tecken på att hon tappat omdömet, vilket skrämmer dottern. Frida är dock hämndlysten även hon, närmare bestämt gentemot Petter efter vad han gjort mot Emmy. Frej motsätter sig dessa hämndplaner och förordar polisanmälan, men dras senare själv in i hat- och hämndstämningen när jaktlaget vill ge igen mot överheten.

Jorun kan sägas genomgå ett slags uppvaknande, som berör både vad som hänt Emmy och med jaktlaget. Hon blir varse vilka attityder ungdomarna fått sig till livs genom vuxenvärlden:

”Jag tror du och Emmy måste gå till polisen. [...]”
”Polisen? Ni har ju alltid sagt att det inte är någon idé.”
”Du borde inte prata på det där sättet.”
”Alla snackar så.” (230)

Ännu tydligare framstår nödvändigheten att agera när Frida slutligen övertygar Emmy om att polisanmäla: ”Vill du seriöst att det ska lösas av oss som bor i byn? [...] Vi kan inte ta lagen i egna händer, fattar du inte det? Allt kan inte lösas med vapen. Eller att nån blir halvt ihjälslagen av sin egen farsa” (293f). Det är alltså nödvändigt att anmälan sker, som en markör av att övergrepp aldrig får accepteras och tystas ner och för att tron på att samhälle och myndigheter *kan* göra rätt och vilja väl inte får gå helt förlorad. Man kan konstatera att skildringen som helhet inte förenklar karaktärer, relationer och strukturer, utan visar på nyanser och komplikationer. Den intersektionella komplexiteten kan också tolkas i termer av ekofeminism (Gaard 2017), då inte minst det genusmässiga förtrycket i hög grad samspelar med en hänsynslös attityd gentemot naturen.

Naturens närvaro

De porträtterade människornas relation till djur och natur är en central tematik, vilken ställs på sin spets genom den eskalerande konflikten kring jakten. Det är också slående hur naturen hela tiden är nära och närvarande i olika beskrivningar av platsen: ”Träden trängs längs vägen som leder upp till morsans och mitt hus. Det blåser ute. Susar i tallkronorna, som om en jätte stod i skogen och visslade” (41). Naturen besjålas och tycks ha en agens. Även bildspråket är färgat av det mer-än-mänskliga, i formuleringar som ”Taklampan lyser som polstjärnan” (215) och ”Jag tittar på den gula aspen utanför fönstret. Det går nästan att höra lövprasslet. Om bladen vore lite mörkare hade de påmint om Korsningens ögon” (79). Ur ett ekokritiskt perspektiv kan denna typ av formuleringar läsas som en betoning av att natur och människa är sammanlänkade och likvärdiga, vilket understryker en eko-centrisk grundsyn, det vill säga en syn på natur och människa som en gemensam helhet präglad av inbördes beroenderelationer (Garrard 2023: 33).

En diskussion som också pågår verket igenom och som berör människans förhållande till djur och natur är den om jakten. Precis som när det gäller karaktärsteckningen görs inga förenklingar utan olika perspektiv och röster får ta plats. Jorun är ledare för jaktlaget och fungerar i denna roll som Fridas förebild. I ortsbornas sammandrabbning med länsstyrelsen belyses dubbelmoralen i att, som Rikard, vara rabiat jaktmotståndare av djurrätts- och miljöskäl, samtidigt som man obekymrat kör runt i en stor, bränsleslukande jeep. Vissa i jaktlaget argumenterar på ett rimligt sätt för att jakten handlar om viltvård och omsorg om skogen och djurlivet. Dessa personer, ”de som kan Markens stigar och snår” (263) står för en viktig kunskap som inte längre tycks tillmätas ett värde och som därför kan korrumpas till att användas i destruktiva syften.

Jakten framstår alltså både som något potentiellt positivt och rimligt *och* som en destruktiv handling. Skiljelinjen går vid om respekten för djur och natur finns med i bilden eller inte. Järven och hans likar står för en respektlös hållning, där fascinationen inför själva makten och dödandet är det centrala, vilket framgår tydligt i formuleringar som ”Han är bara explosiv vid jakt. Tvekar inte en sekund på att jaga ett byte i timmar. Ju svårare det är, desto mer njuter han” (253). Ett helt annat synsätt representeras av Stålnacke. När Järens hund Lajka hittas död och söndertrampad beskylls Korsningen och hatet stegras ytterligare. Jorun föreslår att jaktlaget ska hitta och döda Korsningen, vilket hon ser som en bra kompromiss mellan att vika sig för Länsstyrelsens jaktförbud och att helt ignorera det. Stålnacke försöker hålla emot, vill inte göra något olagligt och menar också att det kan vara bra att hoppa över jakten ett år, för älgstammens skull. Dessutom för hen in en moralisk, djurrättslig aspekt: ”Men tänk om det inte är Korsningen som dödade Lajka [...] Vi kan inte döda oskyldiga djur. Vi sysslar med viltvård. Inte med slakt” (128). Majoriteten i laget vill dock ta ut sin ilska på samhället genom denna olagliga jakt. För dem är Korsningen en symbol för alla orättvisor de drabbats av. När det gäller de unga huvudpersonerna utvecklas deras förhållningssätt till jakten i olika riktningar. Frej är till att börja med starkt emot, men ändrar sig efter hand, i viss mån för att komma in i gemenskapen och stötta sin pappa. Frida, som från början ser jakten som en självklar del av hennes livsstil och identitet, tappar i stället lusten för jakten efter sina möten med Korsningen.

Denna ambivalens är viktig och visar på ett motstånd mot svartvita ställningstaganden. Vad som behövs, enligt vad man kan uttolka av berättelsen, är medvetenhet, eftertanke och reflektion över vår plats som människor i ett komplext system av arter och ekosystem. På en språklig nivå sker det dessutom hela tiden en trafik mellan olika sfärer, vilket stärker intrycket av en ekocentrisk hållning och en medvetenhet om att allt hänger samman i ett ömsesidigt beroende. Med en vokabulär från earth education-fältet kan man säga att det handlar om en gestaltning av interdependens

(Assadourian 2017: 10). Särskilt tydligt framgår detta motiv i skildringen av Korsningen.

Gränsöverskridanden och interdependens – avslutande reflektioner

Romanen uppehåller sig i hög grad vid olika former av gränsöverskridanden. På en genremässig nivå är det i förstone en högst realistisk berättelse som samtidigt i viktiga avseenden balanserar på gränsen till fantastik. Den varelse som plötsligt uppenbarar sig i skogen ses av omgivningen som en märklig arthybrid och man kallar den tills vidare för Korsningen. Länsstyrelsen vill fånga och studera den och avblåser därför årets jakt. Detta väcker hat och motvilja hos ortsborna, främst mot myndigheterna, men också mot varelsen som för dem blir en symbol för all orättvisa de utsatts för. Frida har till att börja med liknande negativa känslor, men upplever efter hand en allt större samhörighet med den gåtfulla Korsningen.

Den bild av Korsningen som växer fram är på många vis sagoaktig, vilket framträder inte minst genom Emmys reaktion: ”Gud, vad gullig den är. Den ser ut som ett sagodjur. Som om den kom från en av de där mörka målningarna med höga träd som bildläraren visade oss. Vad hette konstnären? John Bauer?” (59). Korsningen beskrivs som tre meter hög, hornförsedd, blåsvartskimrande och med gula ögon, vilket knappast rimmar med den teori om en hybrid mellan två befintliga arter som det spekuleras kring. Eftersom väldigt få verkligen har sett den, förutom på ett suddigt fotografi, fästs inte så stort avseende vid dess i egentligen högst uppseendeväckande existens.

I stället koncentrerar sig jaktlaget, som tidigare nämnts, på att oskadliggöra denna inkräktare som tycks skickad för att ta ifrån dem även jakten. Frida far illa av jaktlagets våldsamma hat och ser de gula ögonen framför sig. Genom hennes upprepade möten med Korsningen har en närhet och identifikation uppstått. Frej ser tidigt att det handlar om en särskild relation: ”Nu har den visat sig för dig två gånger, Frida. Vad tror du det betyder? Du kanske är en sån där horse whisperer” (83). Han noterar också att de rör sig likadant och liksom speglar varandra. Frida är först skeptisk, men upplever sedan efter hand en ordlös och djupt tillitsfull kommunikation: ”Djuret flåsar som det har sprungit flera mil för att berätta något eller för att varna mig” (94). Vid ett annat tillfälle är det Frida som förmår Korsningen att fly, för att inte bli dödad av jaktlaget. När de möts nästa gång är Fridas blick uppmärksam på djurets egenart: ”I det svaga ljuset kan jag urskilja den där tjärsvarta kroppen som en klippa bland träden. Pälsen är blank, ser nästan blöt ut i månskenet. Djuret andas ytligt. Pulsen vid halsen pickar” (215). Korsningen låter sig klappas och Frida förmedlar åter att den måste lämna Marken, varefter de tar ett slags avsked. Relationen och gränsupplösningen dem emellan kan också ses i termer av delat lidande (shared suffering), vilket av Donna Haraway (2008: 70) beskrivs som en nödvändig empati med de djur man som människa befinner sig i någon form av känslomässig eller instrumentell relation till, dvs

i allt från husdjursrelationer till medicinska djurförsök. Hur olika aspekter av jakten ska placeras i detta spektrum är en komplex och viktig diskussion romanen igenom.

Korsningen visar sig ännu en gång, i samband med att situationen med jaktlagets hets mot länsstyrelserepresentanten Rikard helt håller på att gå överstyr. Frida är rädd och frustrerad över att Jorun till att börja med tycks införstådd med den hotfulla hämndaktionen. Mitt i denna kris upplever hon ett slags räddning, i det närmaste en epifani:

Mellan tallarna, bakom jaktlagets ben och ryggar, skymtar en stor blåsvart skugga i gläntan. Jag slutar skaka. Inom mig börjar det pirra, något litet och svagt men det finns där, jag känner det. De gula ögonen blinkar mot mig. Jag blåser varm luft på fingrarna medan jag sneglar på morsan och Frej. De har sett samma sak som jag. (273)

I min tolkning av romanen är Korsningen en stark symbol för interdependens och för behovet av nya, posthumanistiska, förhållningssätt i linje med vad Rosie Braidotti skriver om att: "a new, subtler, and more complex relationship to our planetary dimension is now needed and [...] a more egalitarian relationship to nonhuman others is called for" (Braidotti 2017: 10). Det på många sätt "orealistiska" djuret är som ett prisma för insikten om de katastrofala riskerna med en renodlat antropocentrisk hållning som placerar människan i en egen sfär, förment överlägsen och oberoende av det mer-än-mänskliga. Denna hållning samspelar i sin tur ofta med destruktiva sätt att klassificera och separera människor utifrån aspekter som ålder, klass och kön och kan inte leda till annat än accelererande social och miljömässig förstörelse. I en passage som också klingar av intertextuella kopplingar till Mikael Niemis *Fallvatten* (2012), formulerar Frida sina tankar om det eskalerande hatet och våldet och det ömsesidiga beroendet på följande vis: "Det är som att Suorvadammen till slut har brustit. Jag fattar inte, förstår de ingenting? När dammen brister drunknar alla" (130).

Romanen avslutas med ett slags epilog, ett avsnitt kallat "Tre månader senare", som trots allt andas hopp om positiva förändringar. Korsningen tros inte längre vara kvar i trakten, men har setts i Norge. Jorun tar med sig Frida till skjutbanan och poängterar att "Det de gjorde är inte jakt. Vi har inget med det att göra" (285). När Frida inte vill skjuta accepterar dock modern detta utan ifrågasättande. Jussi och Stålnacke är i sin tur glada att de fått tillbaka jakttillståndet, men antyder att Järven inte är välkommen som jaktledare utan att mer balanserade tider stundar i jaktlaget. Det står också klart att det nedläggningshotade boendet får vara kvar. Vad gäller Emmy är hon starkare igen, äter godis, skrattar och slänger käft som tidigare. Att boendet räddats och att polisen lyssnar på Emmy när hon till slut, efter uppmuntran från Frida och Jorun, gör sin anmälan innebär ett visst återupprättande av tilliten till samhället. Myndigheter och offentliga aktörer framstår för de unga inte längre på samma sätt som innan som ett enda, ondskefullt, "dom".

Avslutningsvis kan man konstatera att Linda Jones ungdomsroman kan erbjuda såväl en fascinerande läsupplevelse som tankeväckande lärdomar, vilka också kan tas tillvara didaktiskt. Möjligen kan språket uppfattas som utmanande i ett klassrumssammanhang, men även detta är en viktig aspekt av den tematik som har att göra med att inte vara för kategorisk i sina omdömen om dem som tillhör en annan åldersgrupp eller subkultur än den egna, välbekanta. Att exempelvis klottrandet i skolböckerna mellan Frida och Emmy till att börja med kan uppfattas som stötande, med uttryck som ”Hej hora, du suger. Supa fredag?” (34), kommer i en annan dager i relation till skildringen som helhet av tonårsjargongen och det självklara behovet att distansera sig från vuxenvärlden. Frida och Emmy uppfattar uttryck som ”krispig” som outhärdligt töntiga och uttrycker sig osentimentalt om svåra saker som mobbing och utsatthet, vilket kan ses som en överlevnadsstrategi. Det drastiska och hyperboliska är en självklar del av hur de talar med varandra, som när Frida skämtsamt förebrår Frej för hans åsikter: ”Kommer hit och grinar *buhu Frida, hur kan du jaga gulliga djur*. Hur länge har du bott här? Max två timmar” (140).

Om detta, liksom om de större existentiella aspekterna av verket, kan man föra intressanta diskussioner med elever på gymnasiet och i grundskolans senare år. Man kan inspireras av det Ahlberg skriver om att ”[r]eading practices are integral to the development of critical literacy as they question hegemony, analyse normativity, and promote systems thinking and critique of routines” (Ahlberg 2021: 9). I linje med detta menar jag att det i välskrivna och tankeväckande romaner som *De tar allt ifrån mig* finns en stor potential för att främja den typ av ekolitteracitet och *deep learning* som Assadourian och andra lyfter fram som en nyckel för framtidens medborgare. Det handlar såväl om förmågan att vara beredd på det oväntade och dra nya lärdomar, som om insikter i systemtänkande: ”Understanding that the world is made up of interconnected, nested systems, many of which follow similar rules, is key to fully grasping the challenges ahead” (Assadourian 2017: 12).

Litteraturförteckning

- Ahlberg, Sofia (2021), *Teaching Literature in Times of Crisis*. New York: Routledge.
- Assadourian, Eric (2017), *EarthEd: Rethinking Education on a Changing Planet*. Washington, DC: Island Press.
- Braidotti, Rosie (2017), “Posthuman Critical Theory”. *Journal of Posthuman Studies* (1:1), s. 9–25.
- Carastathis, Anna (2016), *Intersectionality. Origins, Contestations, Horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Gaard, Greta (2017), *Critical Ecofeminism*, Lanham: Lexington Books.
- Garrard, Greg (2012), *Ecocriticism*. New York: Routledge.
- Haraway, Donna (2008), *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Jones, Linda (2023), *De tar allt ifrån mig*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- McBride, B. B., C. A. Brewer, A. R. Berkowitz, and W. T. Borrie (2013), "Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here?", i *Ecosphere* 4(5):67. <http://dx.doi.org/10.1890/ES13-00075.1>
- Niemi, Mikael, (2012), *Fallvatten*. Stockholm: Piratförlaget.